

Tek Parti Döneminde CHP’de Bir Parti İçi Demokrasi “Denemesi”: 1939 Seçimleri ve İkinci Seçmenlerle “İstişare”

Önder DUMAN

Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
E-mail: onder.duman@omu.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-4359-3761

Geliş Tarihi: 10.02.2017 Kabul Tarihi: 07.09.2017

DUMAN Önder, **Tek Parti Döneminde CHP’de Bir Parti İçi Demokrasi “Denemesi”: 1939 Seçimleri ve İkinci Seçmenlerle “İstişare”**, CTAD, Yıl 13, Sayı 26 (Güz 2017), s.208-235.

Cumhuriyet’in ilanından 1945’e kadar Türkiye’de Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidarı altında bir tek parti yönetimi yaşanmıştır. Bu dönemde partide neredeyse tüm kararlar Genel Başkan Atatürk ve sonrasında İnönü’nün başkanlığındaki bir çekirdek kadro tarafından alınmıştır. Genel başkanla beraber genel başkan vekili ve genel sekreterin de içinde bulunduğu bu çekirdek kadronun belirleyici olma hali özellikle seçim dönemlerinde milletvekillerinin tespitinde çok daha belirgin biçimde görülmüştür. Türkiye’de milletvekilleri 1939 seçimlerine kadar ön yoklama, seçim yapılmaksızın Ankara’da parti genel merkezinde belirlenmiş ve aday listeleri seçmenlerin önüne konmuştur. İnönü’nün cumhurbaşkanı olduktan sonraki ilk seçim olan 1939 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi ilk defa ülkenin belli yerlerinde aday tespitinde yoklama mahiyetinde bir uygulama ile partililerin, ikinci seçmenlerin fikrini almış, aday listelerini bu doğrultuda hazırlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi tarihinde bir ilk olan bu uygulama sonraki dönemlerde kurumsallaşacak ön seçimler açısından önemli bir deneyim olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1939 Seçimleri, Parti İçi Demokrasi, İstişare, İkinci Seçmen.

ABSTRACT

DUMAN Önder, **The Trial of an In-Party Democracy in the CHP in the Single Party Period: The 1939 Elections and “Consultations” with Second-Round Voters**, CTAD, Year 13, Issue 26 (Fall 2017), pp. 208-235.

The single-party period of the Republic of Turkey began with the formal establishment of the country in 1923 and the Republican People's Party (CHP) was the only party until 1945. In this period, almost all decisions in the party were made by Atatürk, the party leader, and an executive board under the presidency of İnönü. This executive board, including the party leader, the deputy leader of the party and the secretary general, was authorized to determine the party's parliamentary candidates. Before the 1939 elections, Turkish MPs were selected in the headquarters of the party in Ankara without any pre-election polls or elections, and lists of candidates were submitted to voters. The 1939 elections are the first elections succeeding Atatürk's death and İnönü's election as president, and therefore are politically significant in some ways. Compared to previous elections, prior to the announcement of the Republican People's Party's candidates for MP, consultations were made with the second-round voters—who were also selected from the party list—and a meeting was organized for this purpose. This was the first time in the history of the Republican People's Party that an exchange of opinion was even occurring at all and a significant experience for primary elections to be institutionalized.

Keywords: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1939 Elections, In-party Democracy, Consultation, Second-Round Voters.

Giriş¹

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden, Müdafaa-i Hukuk Grubu'na ve oradan da Halk Fırkası'na uzanan bir tarihsel süreklilikle Türk siyasi hayatına giren

¹ Türkiye Cumhuriyeti 1946 seçimlerine kadar Osmanlı'dan devr alınan bir seçim sistemi uygulamıştır. İki dereceli olarak tatbik edilen bu sistemin ilk aşamasında oy kullanma hakkına sahip olan tüm seçmenler (müntehibi evvel/birinci seçmen), ikinci seçmenleri (müntehibi sani/ikinci seçmen), seçilen ikinci seçmenler de milletvekillerini seçmekteydiler. İlk zamanlar erkeklerin oy kullandığı seçimlerde, 1935'ten itibaren kadınlar da bu hakka kavuştular. Mevcut sistemde ülkede tek parti yönetimi olduğu için, CHP örgütlü yapısı ile seçimlerin ilk aşamasında ikinci seçmenlerin neredeyse tamamının kendi adaylarından oluşmasını sağlamıştır. İkinci aşamada ise bu ikinci seçmenler üzerinden yine kendi adaylarını kolaylıkla Meclis'e taşımıştır. Konu hakkında bkz. Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyeti kuran, ülkeyi 1950'ye kadar yöneten ve bu süre zarfında da pek çok değişim ve dönüşüme imza atan bir partidir.² Çeyrek asrı aşan bu dönemin son dört yılı ile Terakkiperver ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemeleri dışarıda bırakılacak olursa karşımıza bir tek parti yönetim dönemi çıkar. Bu tek parti devrinde siyasî denetim ve otorite ölümüne kadar Atatürk'te, sonrasında ise İnönü'de olmuştur. Nihai karar verici konumunda olma hali olarak da ifade edilebilecek bu durum, bilhassa seçim dönemlerinde aday gösterme noktasında çok daha açık bir biçimde kendini göstermiştir. CHP tüzüklerinde milletvekili adaylarının fırka veya başkanlık divanınca tespit edileceği belirtilse de, pratikte adayları 1923-1938 döneminde Atatürk, sonrasında İnönü belirlemiştir.³

1938 sonrası dönemde konuyla alakalı parti tüzüğünde bir değişiklik yapılmamakla beraber, aday belirleme noktasında nispi de olsa tabana sorma, diğer bir ifadeyle aday yoklaması hamleleri kendini göstermiş ve buna yönelik ilk deneme 1939 seçimlerinde hayata geçirilmiştir. Mevcut yazı 1939 milletvekili seçimlerinde CHP tarafından ilk defa tatbik edilen ve bir nevi parti içi demokrasi⁴ denemesi olarak da nitelenebilecek olan bir uygulamayı, ikinci seçmenlerle istişareyi kendine konu edinmektedir. Yazıda öncelikle 1939'a kadar olan dönemde CHP'de aday gösterme teori ve pratiğine temas edilmiş, ardından 1939'daki uygulamanın ayrıntılarına, kamuoyunca nasıl algılandığına ve nihayetinde sonuçlarına yer verilmiştir.

Cemil Koçak ve Ahmet Demirel'in *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)* ve *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)* adlı kitapları ile Mehmet Ö. Alkan'ın "Millî Şefli Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)" adlı makalesi konu ile ilgili öne çıkan literatür olarak dikkati çekmektedir. Ancak söz konusu çalışmalarda ikinci seçmenlerle istişare konusuna yüzeysel olarak temas edilmiş olup, istişarelerin/oylamaların ne şekilde yapıldığı, nasıl sonuçlandığı ve daha da önemlisi bu sonuçların aday tespitine etkileri gibi hususlar tam olarak ortaya konulmamıştır. Çalışma bu hususları tespit etmek noktasında özgün niteliktedir.

² Bir CHP kronolojisi için bkz. Murat Koraltürk, "Sivas Kongresi'nden 12 Eylül 1980'e CHP Kronolojisi", *Tarih ve Toplum*, S: 141 (Eylül 1995), s. 42-5.; Hakkı Uyar, *100 Soruda Cumhuriyet Halk Fırkası Tarihçesi (1923-2012)*, Ankara Yayınları, Ankara, 2012.

³ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 81.

⁴ "Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskuların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye ulaştırılması" olarak betimlenen parti içi demokrasinin olmazsa olmazlarından biri de görüldüğü üzere tabana sorma eylemidir." Bkz. Suavi Tuncay, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000, s. 52, 205-2015.

Teoriden Pratiğe Cumhuriyet’in İlk Yıllarında CHP’de Milletvekili Adaylığı

Seçim kanunlarında milletvekilliğine aday olmak hakkı sınırlandırılmamış olmakla beraber tek partili dönemde, bir parti veya örgüt adına “*aday göstermek ve bir listeyle seçimlere katılma hakkı doğal olarak CHP*”ye aitti.⁵ Partinin 1923’ten itibaren tüzüklerine bakıldığında teorik bazda milletvekili adaylıklarının merkezdeki bir kadro tarafından belirlendiğini tespit etmek mümkündür. Nitekim 1923 tarihli *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*⁶’nde milletvekillerinin partiye mensup bakanlar ile genel başkanın başında bulunduğu dokuz kişilik parti idare ve on iki kişilik parti grup idare heyetinin katılımı ile oluşturulan parti divanınca belirleneceği ifade edilmekteydi.⁶ 1927 yılına gelindiğinde II. TBMM’nin görev süresinin tamamlanmasına az bir süre kala 23 Haziran’da tüzükte önemli bir değişiklik yapılarak parti divanına ait olan milletvekili adaylarını belirleme ve ilân yetkisi, adı geçen kuruldun alınarak doğrudan parti başkanına verildi.⁷ Dolayısıyla 1927 seçimlerinde milletvekili adaylarını Mustafa Kemal Paşa belirledi. Seçimler sonrasında toplanan Büyük Kongre’de kabul edilen 1927 Nizamnamesi’nde milletvekillerini belirleme yetkisi çekirdek bir kadronun uhdesine bırakıldı. 1927 ve 1931 nizamnamelerinde “*Umumi Reislik Divanı*”, 1935 ve 1938 nizamnamelerinde ise “*Genbaşkan*” adını alan bu çekirdek kadro, cumhurbaşkanı/parti genel başkanı, genel başkan vekili/başbakan ve genel sekreterden oluşmaktaydı.⁸ Dolayısıyla teorik bazda 1927 sonrasında CHP’de milletvekillerinin cumhurbaşkanı ile başbakan ve parti genel sekreterinden oluşan üçlü bir karar alma mekanizması tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür.

⁵ Esat Öz, *Otoriterizm ve Siyaset Türkiye’de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 123.

⁶ *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi (Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Halk Fırkası Azaları Tarafından Bil-müzakere Heyet-i Umumiyesi 9 Eylül 1339 tarihinde Kabul Olunmuştur)*, Ankara, 1339-1342, s. 5-14.

⁷ Hakan Uzun, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX/20-21 (2010/Bahar-Güz), s. 238.

⁸ Bkz. *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi (15 Teşrinievvel 1927’de İnikat Eden Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresinin 22 Teşrinievvel 1927 tarihli İttimaında Müzakere ve Kabul Edilmiştir)*, 1927, s.12.; *C.H.F Nizamnamesi ve Programı (Fırkanın 10 Mayıs 1931’de toplanan üçüncü Büyük Kongresi tarafından kabul edilmiştir)*, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1931, s. 6.; *C.H.P. Tüzüğü (Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır Mayıs 1935)*, Ulus Basımevi, Ankara, s. 8.; *C.H.P Tüzüğü (26.12.1938 tarihinde Üsnomnal toplanan Büyük Kurultay tarafından onaylanmıştır)*, Recep Usluoğlu Basımevi, Ankara, s. 7.

Parti tüzüklerinde milletvekili adaylarının önce parti divanı, sonrasında umumî reislik divanı gibi kurullar tarafından belirleneceği kayıtlı ise de pratikte nihai karar verici otorite genellikle Atatürk ve sonrasında İnönü olmuştur.⁹ Uygulamaya bakıldığında genel başkanlık divanı seçimlerin ikinci aşamasından bir hafta, on gün öncesinde genel başkanın riyasetinde toplanmakta, kimi zaman bu toplantılara, 1935 seçimlerinde olduğu gibi, istişare amacıyla parti idare heyetleri ve bakanlar da davet edilmekte, birkaç gün sonrasında da adaylar genel başkan tarafından kamuoyunun bilgisine sunulmaktaydı.¹⁰ Karar alma mekanizmasının dar bir çevreden çıkarma ve genelleştirmeye yönelik bu uygulamalara karşılık, pratikte nihai karar sahibi genel başkandı. 1931 seçimlerinde adayların isimlerini duyuran Cumhuriyet gazetesinin haberin başlığında kullandığı “*Gazi hazretleri gösterilecek namzetleri tespit ettiler*” ifadesi de esasında bu gerçeğe işaret etmekteydi.¹¹

1939 Seçimlerine Giden Süreç

İsmet İnönü, Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatının bir gün sonrasında, 11 Kasım 1938’de TBMM’de hazır bulunan 348 milletvekilinin oybirliği ile cumhurbaşkanlığına seçildi.¹² Yaklaşık bir ay sonra ise partinin olağanüstü kurultayı toplandı ve Atatürk’ün ölümü ile boşalan genel başkanlığa İnönü getirildi. Kurultayda 1935 tüzüğünün 2, 3 ve 4. maddeleri değiştirilirken, Atatürk partinin “*bânisi ve ebedi başkanı*” ilan edildi, İnönü ise “*değişmez genel başkan*” oldu.¹³ Kurultay sonunda Celâl Bayar’ın İnönü’ye hitabında “*Genel Başkanımız, Milli Şefimiz...*” ifadeleri artık Türkiye’de yeni bir dönemin, Milli Şef döneminin de başlangıcını işaret etmekteydi.¹⁴ Milli Şef’in ilk önemli icraatı ise Meclis’teki boş mebusluklar için yapılan ara seçimlerde Kâzım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın, Fethi Okyar ve Hasan Rıza Soyak’ı aday göstererek, mebus yapmak oldu. Anlaşıldığı kadarıyla İnönü bu girişimiyle Atatürk döneminde kalan bazı dargınlıkları ortadan kaldırmak, “*muhalefetle barışmak*” istiyordu. Zaten bu

⁹ Uyar, *age.*, s. 81., Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 115.

¹⁰ Demirel, *age.*, s. 171-172.

¹¹ *Age.*, s. 115.; Genel başkanın nihai karar verici rolü için ayrıca bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim, İstanbul, 2002, s. 28-29.

¹² *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC)*, Devre (D): V, Cilt (c): 27, s. 17.

¹³ *C.H.P. Tüzüğü (26.12. 938 tarihinde...)*, s. 3.

¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 38.; Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 8-9.

politikanın bir sonraki adımı, bağımsız milletvekilleri Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele'nin başvuruları sonrası 9 Ocak 1939'da CHP'ye kabul edilmeleri olacaktır.¹⁵

İnönü'nün bu şekilde Atatürk döneminde iktidarın uzağında kalan “*dargınlarla*” barış politikası güttüğü bir dönemde, 25 Ocak 1939'da Başbakan Celâl Bayar istifa etti. Bayar istifasını parti divanının TBMM seçimlerini yenileme kararı karşısında, partinin seçimlere “*yeni ve taze bir kuvvetle çıkması*” amacına dayandırmış olmakla beraber, istifanın arka planında basında yoğunlaşan yolsuzluk ve suiistimal iddiaları,¹⁶ İnönü'nün talebi ile eğitim ve adalet bakanlarının değişmesi ve sonrasında kabinenin uyum içinde çalışmadığına yönelik söylentilerin önemli etkisi vardı.¹⁷ İnönü istifayı hemen aynı gün kabul etmiş ve Bayar'a gönderdiği mesajda hizmetlerine teşekkürle beraber, Dr. Refik Saydam'ın hükümeti kurmakla görevlendirildiği bilgisine de yer vermiştir.¹⁸ Hilmi Uran'ın hatıralarında da kaydettiği üzere, anlaşılan İnönü artık Bayar ile çalışmak istememiş, bir şekilde istifaya zorlamış ve “*itimat*” ettiği Dr. Refik Saydam'ı başvekil yapmıştı.¹⁹ İşte Türkiye 1939 seçimlerine böyle bir siyasî ortamda girdi.

Seçim Kararı ve Seçimlerin İlk Aşaması

Celâl Bayar'ın istifa yazısında da dile getirdiği üzere parti divanı²⁰ 25 Ocak 1939'da İnönü'nün talebi ile seçimleri yenileme kararı almış, söz konusu karar aynı gün parti meclis grubu toplantısında “*ittifakla*” kabul edilmiş,²¹ dolayısıyla bu tarih itibarıyla ülke fiilen seçim sürecine girmiştir. Seçimlere yönelik bu karar 27 Ocak 1939'da Trabzon Milletvekili Hasan Saka ve üç arkadaşı tarafından tahrir biçiminde Meclis'e taşındı ve ittifakla kabul edilerek, fiili durum resmiyete dönüştü. Seçim kararının alınmasından hemen sonra adı geçen kişilerin bir diğer tahriri ile de Meclis çalışmalarına 3 Nisan 1939'a kadar ara verildi.²²

Meclis'te seçim kararının alınmasıyla eşzamanlı olarak Dahiliye Vekâleti vilayetlere birer tamim telgraf göndererek seçim hazırlıklarına başlanmasını

¹⁵ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 173-181.

¹⁶ *Age.*, s. 224-225.

¹⁷ Gologlu, *age.*, s. 3-4.

¹⁸ Koçak, *age.*, s. 227.

¹⁹ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 290-292.

²⁰ Parti divanı 1935 ve 1938 tüzüklerinde “*Partikur*” olarak nitelenmiş olup, “*Genbaşkur, kamutay başkanı, partinin kabine üyeleri, Genyönkurul ile Parti Grubu Yönetkurulundan*” oluşmaktaydı.

²¹ Koçak, *age.*, c: II, s. 13.

²² TBMM ZC, D: V, c: 29, s.

istedi. Ertesi gün, 28 Ocak'ta CHP Genel Sekreterliği parti örgütüne aynı mealde bir yazı gönderdi. Söz konusu yazılarda 4 Şubat'a kadar seçmen defterlerinin tanzim edilmesi, 14 Mart'a kadar seçmen defterlerine nihai şeklinin verilmesi ve 24 Mart Salı günü akşamına kadar da seçimlerin birinci aşamasının tamamlanması isteniyordu.²³ Bu tamimler doğrultusunda Şubat ayı başından Mart ayı ortalarına kadar seçim kurullarınca seçmen defterlerinin nihai şekline yönelik çalışmalar yürütüldü. Bu arada milletvekilliği başvuruları da alınmaya başlamıştı. Mart ayı ortaları itibarıyla başvuruların 4.000'i aştığına yönelik basında haberler çıkıyordu.²⁴

Seçimlere hazırlık mahiyetindeki tüm bu çalışmalarla eşzamanlı olarak partinin taşra örgütlerinde de hummalı bir çalışma gözleniyordu. Genel merkezden gelen bir talimat doğrultusunda ikinci seçmenlerin tespitine yönelik yoklamalar yapılmaktaydı. Söz konusu talimatta ikinci seçmenlerin mebus seçimi üzerindeki tesirinden bahisle, seçilecek kişilerin “*bebemahal partili olması, Parti prensiplerine sadık ve Parti disiplinine riayetkâr...*” olmaları hususuna bilhassa dikkat çekiliyordu.²⁵ Yoklamalar vilayetlerde “*parti yönkurul*” üyelerinin katılımı ile Şubat ayı sonu ve Mart ayı başlarında “*C.H.F. İntibap Yoklama Talimatnamesi*”²⁶ uyarınca yapıldı.²⁷ Belirlenen ikinci seçmen adayları Mart ayının ikinci yarısından itibaren parti tarafından açıklanmaya başlandı. 21 Mart'ta tüm ülke genelinde seçimlerin ilk aşaması gerçekleştirilirken, tek partinin ikinci seçmen adaylarının neredeyse tümü sandıktan çıktı.²⁸

Seçimlerin İkinci Aşaması ve “Müntehibi Sanilerle İstişare”

İkinci seçmenlerin belirlenmesi ile sıra partinin milletvekili aday listelerinin açıklanmasına gelmişti. Yukarıda da ifade edildiği üzere parti tüzüğüne göre adayları belirleme yetkisi genel başkan, genel başkan vekili ve genel sekreterden oluşan “Genbaşkur”^{a29} aitti. Genbaşkur ise söz konusu günlerde Ankara'da

²³ *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı (İkinci Kanun 1939'dan 30 Haziran 1939 Taribine Kadar)*, c: 14, Zerbamat Basımevi, 1940, s. 16-17.

²⁴ Demirel, *age.*, s. 223.

²⁵ *Cumhuriyet Halk Partisi Genel...*, s. 22-23.

²⁶ Bkz. *C.H.F. İntibap Yoklama Talimatnamesi*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933.

²⁷ Yoklamaların Ankara örneği için bkz. *Ulus*, 5 Mart 1939, s. 1, 9. Samsun örneği için bkz. Önder Duman, *Meşrutiyet'ten “Beyaz Devrim”e Canik-Samsun'da Seçimler ve Siyaset (1877-1950)*, Canik Belediyesi Kültür Yay. Samsun, 2015, s. 181.

²⁸ Demirel, *age.*, s. 224.

²⁹ 1927 ve 1931 nizamnamelerinde partinin en üst organı olarak gösterilen ve “umumi reis, umumi reis vekili ve fırka katibiumumisi”nden oluşan “*Umumi Reislik Divanı*”, 1935 kurultayı sonrasında yerini “*Genbaşkur*”a bırakmıştır. 1935 tüzüğüne göre “*Genbaşkur*” partinin “Genel

çalışmalarına başlamış bulunuyordu. 20 Mart'ta İnönü bu çalışmaların ilk ürünü olarak bazı kararları parti örgütü ve kamuoyu ile paylaştı. Bunların içinde mebusluk için başvuran kardeşlerden birinin aday gösterilmesi ile hepsi mebus olan İş Bankası İdare Meclisi üyelerinin istifası gibi dikkat çekici kararlar bulunuyordu.³⁰

Bu kararların kamuoyu ile paylaşıldığı günkü gazetelerde ayrıca, milletvekili adaylarına yönelik yeni bir uygulama haberi de dikkat çekiyordu. Haberde 28 vilayette partiye milletvekilliği için başvuruda bulunanların “*seçilme kabiliyetlerini tetkik etmek*” üzere bazı milletvekillerinin görevlendirildiği ve bunların söz konusu vilayetlere gittiği bilgisine yer verilmekteydi.³¹ Haberde adayların “*seçilme kabiliyetlerinin*” nasıl “*tetkik*” edileceğine dair bir bilgi yer almamaktaydı. Aynı günkü *Ulus* gazetesinde ise “*Müntehibi Sanilerin Nazarı Dikkatine*” başlığıyla birinci sayfadan verilen bir duyuruda Ankara'da ikinci seçmenlerin 22 Mart Cumartesi günü sabah saat 09.30'da Halkevi salonunda bulunmaları istenmişti.³² Tabii bu duyuruya o gün için pek kimse bir anlam veremedi. Ancak ertesi günkü gazetelere bakıldığında yukarıdaki haber ile bu duyurunun birbiriyle bağlantılı olduğu anlaşıldı. Buna göre İnönü başkanlığındaki Genbaşkur seçimlerin ikinci aşaması öncesi 28 vilayette ikinci seçmenlerin katılımı ile mebus adaylarına yönelik bir yoklama yapmaya karar vermiş ve bu kapsamda da söz konusu vilayetlerde milletvekilleri görevlendirilmişti. Ankara için yapılan duyuru da buradaki yoklama ile ilgiliydi.

Görüldüğü üzere milletvekili adaylarını ikinci seçmenlere sormaya dayalı ilk kez uygulanacak olan bu yöntem son ana kadar kamuoyu ile paylaşılmamıştır. Yoklamanın ne şekilde yapılacağı hususuna ve ayrıntıların gizliliğine son ana değin riayet edilmiştir. Görevli milletvekilleri gittikleri yerlerde basına konuşmak durumunda kaldıklarında, ikinci seçmenlere yapılacak tebligattan tam olarak haberdar olmadıklarını beyan ederek gizliliği muhafazaya çaba sarf ediyorlardı. Örneğin İstanbul'a görevlendirilen İbrahim Tali Öngören ve Şemsettin Günaltay Beyler Cumhuriyet muhbirine verdikleri demeçte şu ifadeleri kullanmışlardı³³: “*İntihap işleri ile meşgul olduğumuzu biliyorsunuz. Bu sabah müntehibisanilere yapacağımız tebligatın muhteviyatından henüz haberdar değiliz. Bu hususta ayrıca konuşma olup olmayacağını bilmiyoruz*”. Söz konusu uygulamanın son ana kadar kamuoyu ile paylaşılmamasını ve gizlilik içinde hareket edilmesinin

Başkanı ile Vekili ve Genel Sekreter”den oluşmaktaydı. Yine tüzüğe göre “*Genbaşkur*” “*Partiyi ilgilendiren bütün işler için lüzum gördüğü karar*”ları verirdi. Bkz. *CHP Tüzüğü...*, s. 8.

³⁰*Cumhuriyet*, 21 Mart 1939, s.1, 9.; Demirel, *age.*, s. 224.

³¹*Cumhuriyet*, 21 Mart 1939, s. 1-9.; *İkdam*, 21 Mart 1939, s. 1-3.; *Son Telgraf*, 21 Mart 1939, s.1.

³²*Ulus*, 21 Mart 1939, s.1.

³³*Cumhuriyet*, 22 Mart 1939, s. 9.

ikinci seçmenler üzerinde oluşabilecek muhtemel bir baskıyı engellemeye dönük bir tedbir olarak değerlendirmek mümkündür.

Peki bu kadar gizli bir biçimde yürütülen ve daha önce hiç tatbik edilmemiş bu ikinci seçmenlere danışma yöntemi nereden çıkmıştı? Bu sorunun yanıtı esas itibarıyla İnönü'nün cumhurbaşkanı olduktan sonra Kastamonu gezisinde ve İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmalarla yakından ilgilidir. Başvekilken 1937 Eylülünde Kastamonu'ya bir ziyaret gerçekleştireceği sırada görevinden ayrılan İnönü, cumhurbaşkanı olduktan sonra “*biraktığı yerden başlamak*” adına ilk ziyaretini 6 Aralık 1939'da buraya yaptı.³⁴ 9 Aralık'ta il kongresine katılan İnönü CHP'ye temasla şu ifadeleri kullanmıştı³⁵:

“... Unutmayınız *ki sınıf ve zümre farkı tanımaksızın, büyük Türk milletinin yekpare bir insanlık ve medeniyet kütlesi olmasını ideal tutan Partimizin başlıca kuvveti, bütün vatandaşların muhabbet ve itimadı olduğu gibi başlıca vazifesi de, bütün vatandaşların hizmet ve ihtiyaçlarının teminidir. Parti azalığını, hususi menfaat mülahazasına asla tenezzül ve müsaade etmeyen bir siyasî terbiyenin sıfatı ve şartı telâkki etmek sayesinde, Partiyi bütün vatandaşları kucaklayan büyük bir aile ocağı haline getirebiliriz...*”

Dikkat edilirse İnönü burada CHP'nin toplumun tüm kesimlerini kucaklayamadığı biçiminde bir çıkarımda bulunuyordu.

Cumhurbaşkanı İnönü yaklaşık üç ay sonra 6 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi'nde bir konuşma yapmış ve bu konuşmada da yine partinin ve partililerin halkla yakından temas etmesinin, halkla kaynaşmanın önemine vurgu yapmış ve ardından şu ifadeleri kullanmıştı³⁶:

“... *Vatandaşlarımız bilirler ki, bir siyasî partinin yüksek iradesi tarafından müntehiplere, namzet gösterilmesi tabii bir şeydir. Bizim ananemizde de böyledir. Bununla beraber, namzetlerin halkla temasını daha ziyade arttıracacağız ve riyaset divanının takdiri ile parti teşkilatının takdirini daha yakından birbiriyle temasa getirecek usulleri şimdiden tecrübe ve tekâmül ettireceğiz. Aziz vatandaşlarımız, Halkçı bir idarenin bütün yüksek ve ileri tekâmülleri siyasî hayatımızda mütemediyen tahakkuk ettirilecektir...*”

Gerek Kastamonu ve gerekse İstanbul Üniversitesi konuşmaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde İnönü'nün partinin ve partililerin halkla yeterince temas edememesinden kaynaklı yapısal bir problemden rahatsızlık duyduğu söylenebilir. Cumhurbaşkanı işte bu yapısal problemi çözebilmek için de

³⁴ Avni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası...*, Dünya Yayınları, İstanbul 1961, s. 229-230.

³⁵ *Yeni Sabah*, 10 İlk Kanun 1938, s. 1,3.; Koçak, *age*, c: I, s. 153.

³⁶ *Yeni Sabah*, 7 Mart 1939, s. 1,3,4,7.

“namzetlerin halkla temasını arttıracaktır” biçiminde bir çözüm yolu önermiş ve bu öneri 22 Mart'ta “ikinci müntehiplerle istişare” adı altında ete kemiğe bürünmüştür. Anlaşıldığı kadarıyla İnönü bu şekilde parti-halk bütünleşmesi, ya da kendi ifadesiyle “halkçı bir idare” yolunda önemli bir adım atılacağını düşünüyordu.

Daha önceki seçimlerde uygulanmamış olan bu yöntemin hayata geçirilmesi İnönü'nün zihninde daha önceden var mıydı bilinmez. Ancak Avni Doğan hatıralarında bu uygulamanın fikri mülkiyet hakkının kendinde olduğunu iddia etmektedir. Hatıralara bakılırsa, o tarihlerde Kastamonu valiliği görevinde bulunan Avni Doğan, İnönü'nün Kastamonu ziyaretinde, “bütün yurtta yeni bir hamle ve hareket yaratmak için muayyen bir düşüncen var mı?” sorusuna şu şekilde yanıt verdiğini anlatır³⁷

“Bu bususta ilk hatırıma gelen şey, milletvekili seçimini, seçmen için daha uygun görülecek bir düzene koymaktır. Parti, mahallinin fikrini almaksızın aday gösteriyor. Bu ömür boyunca Ayan üyeliği gibi bir şey.. Bazın o kadar yanlışlıklar yapılmaktadır ki, meselâ vilâyetin belediye ve umumî meclis seçimlerinde adaylığını koyduğu halde bir tek rey alamayan bir zat, birkaç hafta sonra Halk Partisinin milletvekili adayı oluveriyor. İlk hamlede, yapılması kolay bir tertip şöyle olabilir: Parti devam milletvekili kadar aday gösterir, buna mahallindeki teşkilat ve müesseselerle seçilen iki misli aday ilave edilir. Hiç olmazsa bir milletvekilliği için üç misli aday arasında en iyilerinin seçilmesi mümkün olur. Bu denemeden alınacak neticelere göre, seçim sistemimiz ile aday gösterme usulümüzde lüzumlu yenilikler yapılabilir...”

Avni Doğan bu fikrin İnönü tarafından beğenildiğini ve “ikinci seçmenlerle mülakat” uygulamasına geçildiğini, seçimler devam ederken Ankara'ya Meclis'e gittiğinde bazı mebusların, “Yabu, sen Mecliste uzun müddet kaldın. Bu deneme usulünü nereden çıkardın? Bu hepimizin sandalyesinin altına kundak koymak değil de, nedir?”³⁸ biçiminde şikâyetle bulduklarını anlatır.

İnönü'nün Kastamonu'da ve özellikle de İstanbul'daki konuşmalarında ilk işaretleri verilen ve son ana kadar basına sızdırılmadan, gizlikle uygulamaya konulmaya çalışılan bu “ikinci seçmenlerle istişare” uygulamasının ayrıntıları 22 Mart itibarıyla ortaya çıktı. Buna göre seçimlerin yapılacağı 62 ilin 28'inde ikinci seçmenlerle toplantılar yapılacak ve bu toplantılarda milletvekili adayları seçmenlerin “beğenisine” sunulacaktı. Toplantıların şu illerde yapılması planlanmıştı: Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Edirne, Eskişehir, Isparta, İstanbul,

³⁷ Doğan, *age.*, s. 232-233.

³⁸ *age.*, s. 233.

İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş ve Samsun.³⁹

“Bu uygulama neden sadece bu illerde yapıldı, neden 28 vilayete sınırlı kaldı?” biçiminde bir soruya partinin gayri resmi yayın organı hüviyetindeki *Ulus* gazetesi vasıtasıyla yanıt vermek mümkündür. Nitekim gazetenin 23 Mart 1939 tarihli nüshasında istişare toplantıları ile ilgili verilen haberde bu vilayetlerin tespitinde olumsuz mevsim koşullarında ulaşım ve “*temas*” elverişliliği ile adaylık başvurularının çokluğu gibi iki kriterin gözetildiği bilgisine yer verilmekteydi.⁴⁰

İstişare toplantıları eşzamanlı olarak 22 Mart günü çoğunlukla Halkevlerinin toplantı salonlarında gerçekleştirildi. Parti tarafından görevlendirilen mebusların idare ettiği toplantılarda ilk olarak Genel Başkan Vekili ve Başbakan Refik Saydam ve Genel Sekreter Fikri Tuzer imzalı, ikinci seçmenlere hitaben kaleme alınmış bir yazı okundu. Söz konusu yazıda toplantının milletvekili adaylarının tespitinde yerel temayülün tespiti amacına yönelik olduğu belirtilmekte, dolayısıyla ikinci seçmenlerden kararlarında hissi davranmamaları ve bölgecilik duygusuyla hareket etmemeleri, fayda temelinde iradelerini göstermeleri istenmekteydi.⁴¹

Bu mesajın okunmasından sonra görevli mebuslar istişarenin ne şekilde yapılacağını belirten bir talimatnameyi katılımcılarla paylaştıktan sonra, o vilayet için adaylık başvuruları Genbaşkur’ca kabul edilmiş olan isimlerin yazılı olduğu listeleri ikinci seçmenlere vererek, o ilin mebus kontenjanı kadar ismin işaretlenmesini istediler. Toplantılarda hiç bir şekilde adaylar üzerinde müzakere yapılmamış, işaretleme işlemi bittikten sonra dağıtılan listeler tasnif edilmeden zarflara konmuş ve mühürlenmiş, ardından da toplantıya son verilmiştir. Söz konusu zarflar aynı gün görevli mebuslarca Ankara’ya doğru yola çıkarılmıştır.⁴²

Ana hatlarıyla bu şekilde cereyan eden toplantıların tespit edilebildiği kadarıyla görevli mebusları, vilayetlerin toplam ikinci seçmen sayısı, istişareye

³⁹*Ulus*, 23 Mart 1939, s. 1.

⁴⁰*Ulus*, 23 Mart 1939, s. 1.; Aynı şekilde Cemil Koçak ve Mehmet Ö. Alkan da çalışmalarında aynı gerekçelere vurgu yapmaktadırlar. Bkz. Koçak, *age.*, c: 2, s. 32.; Mehmet Ö. Alkan, “Millî Şefli Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)”, *Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 336.

⁴¹*Son Posta*, 23 Mart 1939, s. 11.; *Ulus*, 23 Mart 1939, s. 1.; *Aynı Tarihi*, No: 64 (Mart 1939), s. 21-22.

⁴²*Cumhuriyet*, 23 Mart 1939, s. 1, 9.; *Samsun*, 24 Mart 1939, s. 1, 2.

sunulan aday adedi ve milletvekili kontenjanları gibi verileri içeren bir tablo aşağıda sunulmuştur:⁴³

Vilayet	Görevli Mebus	İkinci Seçmen Adedi	İstişareye sunulan aday adedi	Kontenjan/İşaretlenmesi istenen aday adedi
Afyonkarahisar	Hazım Börekçi	725	15	7/6
Amasya	Tespit edilemedi	324	9	3/3
Ankara	Esat Uras	1387	34	14/13
Antalya	Tespit edilemedi	626	17	7/7
Aydın	Tespit edilemedi	667	14	7/7
Balıkesir	Tespit edilemedi	1215	23	12/12
Bilecik	Tespit edilemedi	331	7	3/3
Bolu	Tespit edilemedi	673	10	7/7
Burdur	Tespit edilemedi	298	7	3/3
Bursa	Gümüşhane Meb. Şevket	Tespit edilemedi	17	11/11
Çanakkale	Tespit edilemedi	608	8	6/6
Çankırı	Tespit edilemedi	504	8	5/5
Denizli	Halit Bayrak	729	16	7/7

⁴³BCA, 490.01/342.1434.2.;Haber, 27.3.1939, s. 1.; Açık Ses, 22.3.1939, s. 1.; Denizli, 23 Mart 1939, s. 1.; Yeni Gazete, 25 Mart 1939, s.1.; Anadolu, 23 Mart 1939, s. 1, 2.; Türk Yolu, 23 Mart 1939, s. 1.; Samsun, 24 Mart 1939, s. 1.

Edirne	Tespit edilemedi	478	12	5/5
Eskişehir	Hüsamettin Korala	458	10	5/4
Isparta	Tespit edilemedi	427	6	4/4
İstanbul	İ. Tali Öngören/Şemsettin Günaltay	Tespit edilemedi	141	17/34
İzmir	İhsan Sökmen/Zühtü Durukan	1327	49	14/20
Kastamonu	Tespit edilemedi	875	27	9/9
Kayseri	Tespit edilemedi	774	13	8/8
Kırşehir	Tespit edilemedi	379	6	4/4
Kocaeli	Rasih Kaplan	849	14	9/9
Konya	Tespit edilemedi	1483	20	15/15
Kütahya	Tespit edilemedi	964	13	9/9
Malatya	Tespit edilemedi	1008	12	10/10
Manisa	Tespit edilemedi	1225	15	12/12
Maraş	Tespit edilemedi	487	8	5/5
Samsun	Damar Arıkoğlu	802	14	8/8

Tablo 1: İstişare Yapılan İller, Milletvekili Kontenjanları ve İstişareye Sunulan Aday Sayısı

Tablodaki rakamlara bakıldığında tüm vilayetler için milletvekili aday sayısı ile kontenjanlar arasında ritmik sayısal bir ilişkinin var olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Nitekim bazı yerlerde milletvekili kontenjanının iki katından biraz fazla, bazı yerlerde iki katından biraz daha az, bazı yerlerde ise (Amasya, Kastamonu gibi) üç katı kadar adayın istişareye konu edildiği görülmektedir. Yine tabloya bakıldığında kontenjan ile işaretlenmesi istenen aday adedi bakımından İzmir ve İstanbul'un diğer seçim bölgelerinden farklılaştığı görülmektedir. Nitekim diğer illerde kontenjan ile işaretlenmesi istenen aday adedi aynı iken, İstanbul'da 17 kontenjana karşılık 34, İzmir'de ise 14 kontenjana karşılık 20 adayın işaretlenmesi istenmiştir. Bu iki seçim çevresinde farklı bir uygulamaya gidilmesi, başvuru yapan aday sayısının çokluğu ile ilgili olsa gerektir.⁴⁴

İstişare Sonuçları ve Aday Listelerinin İlanı

İkinci seçmenlerle aday yoklaması mahiyetindeki bu toplantılarda çıkan sonuçlar hiçbir şekilde kamuoyu ile paylaşılmadı. Ancak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi CHP kataloglarında tespit edilen bir dosyadan anlaşıldığı kadarıyla sonuçlar merkezde tasnif edilmiş, her bir vilayet için listeler düzenlenerek, istişareye sunulan adayların aldıkları oylar tek tek yazılmış ve o vilayetin kontenjanı dâhilinde en fazla oyu alanlar, birkaç istisna hariç, aday olarak gösterilmişlerdir. Diğer bir ifadeyle istişare sonuçlarına büyük oranda riayet edilmiştir. Nitekim aşağıdaki tabloda da CHP'nin 24 Mart'ta kamuoyuna ilan ettiği aday listelerinde yer alan isimlerin istişarede aldıkları oy miktarları sunulmuştur:⁴⁵

Vilayet	Aday	Oy	Vilayet	Aday	Oy
Afyonkarahisar	Ali Çetinkaya	672	İstanbul	Atf Bayındır	777
Afyonkarahisar	Haydar Çertel	619	İstanbul	Sadettin Uraz	775
Afyonkarahisar	Cemal Akçin	586	İstanbul	Şükrü Ali Ögel	750
Afyonkarahisar	Hamza Erhan	513	İstanbul	Ziya Karamürsel	722

⁴⁴ Tabloda Afyon ve Eskişehir'de işaretlenmesi istenen aday adedinin kontenjana göre bir eksik bırakılması, yoklama ile ilgili bir tasarruf değildir. Bu CHP'nin 1939 seçimlerinde bağımsız gayrimüslim milletvekilleri için dört vilayette birer mebusluğu boş bırakma planının bir sonucudur.

⁴⁵BCA, 490.01/342.1434.2.

Afyonkarahisar	Mebrure Gönenç	460	İstanbul	Galip Bahtiyar	662
Afyonkarahisar	İzzet Akosman	305	İstanbul	Fakihe Öymen	651
Amasya	Esat Uras	266	İstanbul	İ. Alaattin Gövsa	626
Amasya	Nafiz Aktin	249	İstanbul	Ahmet Şükrü Esmer	490
Amasya	İ. Hakkı Mumcu	154	İzmir	Hasan Ali Yücel	1282
Ankara	İsmet İnönü	1344	İzmir	Şükrü Saraçoğlu	1228
Ankara	Mümtaz Ökmen	1292	İzmir	M. Esat Bozkurt	1155
Ankara	Y. Galip Kargı	1174	İzmir	Rahmi Köken	1025
Ankara	Arif Baytın	1123	İzmir	Halil Menteşe	1107
Ankara	F. Rıfka Atay	1019	İzmir	Reşat Mimaroglu	947
Ankara	Rıfat Araz	1019	İzmir	Celal Bayar	942
Ankara	Muammer Eriş	912	İzmir	Kâmil Dursun	933
Ankara	Belkıs Baykan	883	İzmir	Mustafa Bengisu	860
Ankara	Fevzi Daldal	855	İzmir	Benal Arıman	662
Ankara	Aka Gündüz	838	İzmir	Sadettin Epikmen	497
Ankara	Ahmet Ulus	797	İzmir	Şehime Yunus	490
Ankara	Şakir Kınacı	785	İzmir	Mehmet Aldemir	482

Ankara	Eşref Demirel	769	İzmir	Nazmi İlker	377
Antalya	Cezmi Erçin	482	Kastamonu	Hüsnü Açıksöz	711
Antalya	Numan Aksoy	460	Kastamonu	Hilmi Çoruk	634
Antalya	Cemal Tunca	435	Kastamonu	Muharrem Celal Bayar	519
Antalya	Tayfur Sökmen	428	Kastamonu	Tevfik Aslan	490
Antalya	Rasih Kaplan	392	Kastamonu	Hacer Dicle	476
Antalya	Türkan Örs	249	Kastamonu	Abidin Binkaya	427
Antalya	Münir Soykan	212	Kastamonu	Rıza Saltuğ	426
Aydın	Hulusi Alataş	600	Kastamonu	Tahsin Coşkun	419
Aydın	Adnan Menderes	588	Kastamonu	Nuri Tamaç	303
Aydın	Nuri Göktepe	511	Kayseri	Nazmi Toker	609
Aydın	Nazmi Topçuoğlu	501	Kayseri	Faik Baysal	585
Aydın	Mümtaz Kaynak	452	Kayseri	Reşit Özsoy	574
Aydın	Şakir Şener	297	Kayseri	Ömer Taşcıoğlu	569
Aydın	Mazhar Germe	273	Kayseri	Sadettin Serim	499
Balıkesir	Hacim Çarıklı	948	Kayseri	Suat Hayri Ürgüplü	468
Balıkesir	Hayrettin Karan	856	Kayseri	Ahmet Hilmi Kalaç	437

Balıkesir	İ. Hakkı Uzunçarşılı	806	Kayseri	Salih Turgay	425
Balıkesir	Fahrettin Tiritoglu	764	Kırşehir	Mehmet Seyfeli	305
Balıkesir	Fevzi Sözener	759	Kırşehir	İzzet Özkan	293
Balıkesir	Kazım Özalp	748	Kırşehir	Hazım Börekçi	184
Balıkesir	Yahya Sezai Uzay	702	Kırşehir	Yusuf Ziya Somer	241
Balıkesir	Mehmet Emir	695	Kocaeli	Ali Sait Akbaytuğın	764
Balıkesir	Rahmi Selçuk	624	Kocaeli	İ. Süreyya Yiğit	731
Balıkesir	Hilmi Şeremetli	621	Kocaeli	Ali Dikmen	704
Balıkesir	Osman Niyazi Burcu	592	Kocaeli	Salah Yargı	677
Balıkesir	Muzaffer Akpınar	569	Kocaeli	Ragıp Akça	656
Bilecik	Salih Bozok	266	Kocaeli	Fuat Sorağın	646
Bilecik	Muhlis Suner	208	Kocaeli	İbrahim Tolon	626
Bilecik	Besim Ömer Akalın	196	Kocaeli	İbrahim Diblan	621
Bolu	Fethi Okyar	573	Kocaeli	Kemalettin Olpak	458
Bolu	Zihni Ülgen	556	Konya	Tevfik Fikret Sılay	1402
Bolu	Hasan Cemil Çambel	487	Konya	Ahmet Hikmet Dikmen	1346
Bolu	Emin Cemal	463	Konya	Naim Hazım	1324

	Suda			Onat	
Bolu	Lütfi Gören	427	Konya	Ali Muzaffer Göker	1313
Bolu	Emin Yerlikaya	418	Konya	Ali Fuat Cebesoy	1289
Bolu	Cemil Özçağlar	375	Konya	Vehbi Bilgin	1253
Burdur	A. Ruhi Yeşilyurt	255	Konya	Kâzım Gürel	1189
Burdur	İ. Necmi Dilmen	240	Konya	Osman Şevki Uludağ	1102
Burdur	Mehmet Şanlı	228	Konya	Fuat Gökbudak	1096
Bursa	Naci Tınaz	1039	Konya	Şevki Ergun	1079
Bursa	Refet Canitez	918	Konya	Galip Gültekin	1076
Bursa	Galip Kahraman	916	Konya	Ali Rıza Türel	975
Bursa	Refik Güren	845	Konya	Kâzım Okay	953
Bursa	Atıf Akgüç	811	Konya	Mustafa Ulusun	896
Bursa	Muhittin Baha Pars	808	Konya	İzzet Erdal	796
Bursa	M. Fehmi Gerçeker	808	Kütahya	Muhlis Erkmen	890
Bursa	Sadi Konuk	798	Kütahya	Vedat Uzgören	871
Bursa	Fatin Güvendiren	749	Kütahya	Alaattin Tiritioğlu	834
Bursa	Fazlı Güleç	713	Kütahya	Besim Atalay	823
Bursa	Nevzat Ayas	Oylamada ismi yok	Kütahya	Recep Peker	791

Çanakkale	Hilmi Ergeneli	507	Kütahya	Sadri Ertem	674
Çanakkale	Atıf Kamçıl	505	Kütahya	Mustafa Bacak	614
Çanakkale	R. Nuri Güntekin	470	Kütahya	Ali Süha Delilbaşı	571
Çanakkale	Rüsuhi Bolayırılı	420	Kütahya	H. Rahmi Gürpınar	460
Çanakkale	Ziya Gevher Etili	337	Malatya	Emrullah Barkan	911
Çanakkale	Avni Yakaruç	Oylamada ismi yok	Malatya	Osman Koptagel	909
Çankırı	M. Abdülhalik Renda	454	Malatya	Mahmut Nedim Zabcı	908
Çankırı	H. Cahit Yalçın	436	Malatya	Osman Taner	883
Çankırı	Akif Arkan	349	Malatya	Abdulmuttali p Öker	758
Çankırı	Fazlı Nazmi Örkün	320	Malatya	Mihri Pektaş	733
Çankırı	Ziya E.İsfendiyar oğlu	307	Malatya	Hilmi Oytaç	702
Denizli	Hamdi Berkman	651	Malatya	M.ŞevketÖz pazarcıbaş	671
Denizli	Necip Ali Küçüka	611	Malatya	Vasıf Çınay	648
Denizli	Kâzım Samanlı	557	Malatya	Nasuhi Baydar	Oylamada ismi yok
Denizli	Fahri Akçakoca	522	Manisa	Hikmet Bayur	1048
Denizli	Yusuf Başkaya	511	Manisa	Refik Şevket İnce	1034

Denizli	Emin A. Tokat	302	Manisa	Faik Kurtoğlu	1031
Denizli	Tahir Berkay	280	Manisa	Kenan Orer	1031
Edirne	Fatma Memik	440	Manisa	Yaşar Özey	1014
Edirne	Osman Şahinbaş	435	Manisa	Kâni Karaosman	1008
Edirne	Fuat Balkan	432	Manisa	R. Nafiz Edgür	1008
Edirne	Faik Kaltakkıran	428	Manisa	Osman Erçin	995
Edirne	Şeref Aykut	428	Manisa	Kâzım Nami Duru	984
Eskişehir	Emin Sazak	393	Manisa	Hüsnü Yaman	926
Eskişehir	Emin Işın	286	Manisa	Saim Uzel	901
Eskişehir	İzzet Arukan	261	Manisa	Asım Tümer	876
Eskişehir	Yusuf Ziya Özer	206	Maraş	Hasan Reşit Tankut	356
Isparta	Kemal Turan	371	Maraş	Mehmet Ertan	287
Isparta	Mükerrem Karağaç	368	Maraş	Mansur Bozdoğan	244
Isparta	İbrahim Demiralay	333	Maraş	Kemali Beyazıt	244
Isparta	Hüsnü Özdamar	331	Maraş	Ziya Kayran	218
İstanbul	Refik Saydam	1285	Samsun	Hüsnü Çakır	747
İstanbul	Kâzım Karabekir	1187	Samsun	M. Ali Yörüker	647
İstanbul	Ali Rana Tarhan	1175	Samsun	Meliha Ulaş	640

İstanbul	Refet Bele	1069	Samsun	Fahri Ergin	573
İstanbul	Salah Cimcoz	883	Samsun	S. Necmi Selmen	567
İstanbul	Hamdi Denizmen	824	Samsun	Ruşeni Barkın	564
İstanbul	Hakkı şınası Erel	852	Samsun	Naşit Fırat	476
İstanbul	Ali Kami Akyüz	812	Samsun	Zühtü Durukan	411
İstanbul	Abidin Daver	783			

Tablo 2: Milletvekili Adaylarının İstişarelerde Aldıkları Oy Adedi

Yukarıda da ifade edildiği üzere istişare sonuçları ile aday listeleri mukayese edildiğinde birkaç istisna dışında oylama sonuçlarına riayet edildiği tespit edilmektedir. İstisnanın yaşandığı yerler ise Bursa, Çanakkale, İstanbul, İzmir ve Malatya'dır. 11 Milletvekili kontenjanı bulunan Bursa'da hali hazırdaki mebus Süleyman Asaf Doras istişare sonucunda 859 oy ile 4. olur iken,⁴⁶ aday listesine konulmamış, yerine ismi ikinci seçmen istişaresine sunulmayan Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Kurulu üyesi Nevzat Ayas milletvekilliğine aday gösterilmiştir.⁴⁷ 6 kontenjanı bulunan Çanakkale'de istişareye sunulan 8 kişiden biri olan Çanakkale Halkevi Başkanı Halil Dilmaç 340 oy ile sıralamada 5. olmasına karşılık, tıpkı Bursa'da olduğu gibi ismi yoklama listesinde yer almayan bir kişi, Maarif Vekâleti Ortaöğretim Genel Direktörü Avni Yakaruç aday yapılmıştır.⁴⁸ Partiye en fazla aday başvurusunun yapıldığı ve 17 kontenjana karşılık 34 ismin işaretlenmesinin istendiği İstanbul'da ise Milli Mücadele'nin düzenli ordu dönemindeki önemli simalarından Ali İhsan Sabis 691 oyla 14. sırada yer almasına rağmen listeye konulmamış, yerine 490 oy ile 21. sırada kendine yer bulabilmiş olan Ahmet şükrü Esmer tercih edilmiştir.⁴⁹ 14 milletvekili kontenjanı bulunan İzmir'de Sinop Mebusu İsmail Hakkı Veral 463 oyla 14. sırada iken aday listesine dâhil edilmemiş, 377 oyla sıralamada 15. olan İzmir Erkek Lisesi Matematik Öğretmeni Nazmi İlker milletvekilliğine aday

⁴⁶ *BCA*, 490.01/342.1434.2. Lef: 14.

⁴⁷ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1939, s. 8.; *Akşam*, 25 Mart 1939, s. 8.

⁴⁸ *BCA*, 490.01/342.1434.2. Lef: 15.

⁴⁹ *BCA*, 490.01/342.1434.2. Lef: 32-36.

gösterilmiştir.⁵⁰ Son olarak Malatya'da ise istişare listesinde yer almadığı halde *Ulus* gazetesi yazarlarından Nasuhi Baydar'a sıralamada yer verilmiştir.⁵¹

Aday listesine konulmayan bu dört isim içinde ikinci seçmenlerden oldukça yüksek bir oy alarak dördüncü olan Süleyman Asaf Doras dikkat çekicidir. Anlaşıldığı kadarıyla yerelde parti içinde değer gören Süleyman Asaf Bey, genel merkez nezdinde aynı ölçüde kabul görmemiştir. Bununla beraber Ali İhsan Sabis'in de aday yapılmaması üzerinde durulması gereken bir husustur. İnönü'nün neredeyse tüm muhaliflerle barışma politikası içerisine girmesi ve onları Meclis'e taşımasına rağmen, Ali İhsan Paşa'nın bu kapsam dışında bırakılması dikkat çekicidir. İnönü'nün 4 Mart 1939'da Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen çay davetine diğer muhaliflerle beraber Ali İhsan Sabis'in de davet edilmiş olmasına rağmen, adaylık sürecinde bu şekilde bir muamele görmesi, Milli Mücadele döneminde ikilinin yaşadıklarını akıllara getiriyor. Hatırlanacağı üzere Ali İhsan Sabis I. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri'nce Malta adasına sürülmüş, 1921 sonbaharında buradan kurtulduktan sonra Milli Mücadele'ye katılmış ve 1. Ordu Komutanlığı yapmıştır. Bu şekilde Ali İhsan Sabis kıdemce kendisinin gerisinde olan İnönü'nün emrine girmiştir. Ancak sonraki günlerde gerek bu kıdem meselesi ve gerekse askerî konulardaki görüş ayrılıkları İsmet Paşa ile Ali İhsan Paşa arasında içinden çıkılmaz sorunları beraberinde getirmiş, İsmet Paşa konuyu Mustafa Kemal'in hakemliğine sunmuş, Mustafa Kemal de İnönü'yü haklı bularak, Ali İhsan Paşa'yı görevinden almış ve kendisi emekliliğe sevk edilmiştir.⁵² Ali İhsan Sabis'in ismi Atatürk döneminde siyasi sahada neredeyse hiç geçmez. İnönü'nün 1938 ve 1939'da diğer tüm muhalifleri kendi yanına çekerken, Ali İhsan Sabis'i dışarda bırakması ilginçtir. CHP'den adaylık başvurusunda bulunan ve ikinci seçmenlerden yeterli oyu alan Ali İhsan Sabis'in dışarda bırakılması şüphesiz, "İnönü Milli Mücadele döneminde yaşanan olayların etkisinde mi kaldı?" sorusunu akıllara getirmektedir.

Bursa, Çanakkale, İstanbul, İzmir ve Malatya'daki örneklerin dışında ikinci seçmen tercihine sıkı sıkıya bağlı kalındığını söylemek mümkündür. Öyleki istişarenin yapıldığı 28 vilayette önceki dönemde milletvekili olup da ikinci seçmenlerden yeterli oyu alamayan 37 kişi aday listelerine konmamıştır. Listelere bakıldığında bu şekilde Balıkesir'de 5, Kastamonu'da 4, Denizli ve Konya'da 3'er, Bolu, Burdur, İstanbul, Konya, Maraş ve Samsun'da 2'şer, Afyon, Antalya,

⁵⁰ BCA, 490.01/342.1434.2. Lef: 37-38.

⁵¹ BCA, 490.01/342.1434.2. Lef: 47.

⁵² Ayrıntılar için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

Aydın, Bilecik, Bursa, Çanakkale, Edirne, Eskişehir, İzmir ve Kayseri’de 1’er milletvekilinin aday yapılmadığı tespit edilmektedir.

İstişarenin yapıldığı günlerde basında söz konusu oylamada bazı milletvekillerinin hiç oy alamadığı⁵³ biçiminde söylentiye dayalı haberler çıkmışsa da, listelere bakıldığında bunların gerçeği yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık çok az oy almış milletvekillerinden bahsetmek mümkündür. Örneğin 725 ikinci seçmeni bulunan Afyonkarahisar’da İzzet Ulvi Akyurt 18,⁵⁴ 478 ikinci seçmeni olan Edirne’de Mecdi Boysan sadece 7,⁵⁵ 298 ikinci seçmeni bulunan Burdur’da Hasan Rıza Soyak 23 ve Halit Onaran 33 oy alabilmişlerdir.⁵⁶ Bunların dışında bu kadar düşük olmamakla beraber yeterli oyu alamadığı için liste dışında kalanve kamuoyunca yakından tanınan Haydar Rüştü Ökem, Mazhar Müfit Kansu, Velet İzbudak, Hakkı Naşit Uluğ gibi isimler de vardır. Tabii tüm bu isimler için “ikinci seçmenlerden yeterli oyu alamadığı için aday listesine giremediler” biçiminde bir tespit yapmak mümkün olmakla beraber, “genel merkez, İnönü ve Refik Saydam tarafından aday yapılmak istenmediler” demek de mümkündür. Çünkü daha önce de ifade edildiği üzere partinin tüzüğü İnönü, Saydam ve Tuzer’in içinde bulunduğu Genbaşkur’a milletvekili adaylarını belirleme yetkisi tanıyordu. Nitekim bu yetki yukarıda da belirtildiği üzere Bursa, Çanakkale ve Malatya’da isimleri istişare listelerinde olmayan 3 kişi için kullanılmıştır.

28 vilayette yapılan ve sonuçlarına büyük oranda riayet edilen bu uygulamanın seçmen nazarındaki etkileri, dönütler parti genel merkezi tarafından önemsenmiş olsa gerek, seçimlere dair tüm işlemler tamamlandıktan sonra, genel sekreterlik istişareyi idare etmekle görevli mebuslara beş soru yönelterek, konuyla ilgili değerlendirme yapmalarını istemiştir. 4 Nisan 1939 tarihli CHP Genel Sekreteri ve Erzurum Mebusu A. F. Tuzer imzalı yazıda görevli milletvekillerinin şu sorulara yanıt vermeleri istenmekteydi⁵⁷:

“1. Genbaşkurun istişare kararı ve istişarenin ne şekilde yapılacağına ait talimat abkâmi müntehipler üzerinde ne gibi tesirler yapmıştır.

2. İkinci müntehiplere istişare için arz edilen namzet listesi müntehipler üzerinde ve muhitte ne gibi intiba bırakmıştır.

⁵³ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1939, s. 7.

⁵⁴ *BCA*, 490.01/342.1434.2. Lef: 1.

⁵⁵ *BCA*, 490.01/342.1434.2. Lef: 21.

⁵⁶ *BCA*, 490.01/342.1434.2. Lef: 13.

⁵⁷ *BCA*, 490.01/4.20.6.; *Cumhuriyet Halk Partisi...*, s. 34.

3. Namzet listesi ikinci müntehiplere arz edildikten sonra müntehipler arasında görüşme, anlaşma ve nihayet birleşme temayülleri basıl olmuş mudur. Bu temayül tezahür etmişse müntehipler buna muvaffak olabilmişler midir.

4. Müntehipler arasında yerliyi tercih gibi bir temayül müşahede edildi mi.

5. Nihayet istişarenin neticesi hakkındaki umumî mütalaanız nedir.”

Sorulardan anlaşılacağı üzere genel merkez bilhassa iki hususu öğrenmek istiyordu. Bunlardan ilki, tatbik edilen bu yöntemin seçmen ve dolayısıyla halk üzerindeki etkisi ve bu etkinin boyutu, diğeri ise genel merkezce istişareye arz edilen isimler karşısında ikinci seçmenlerin tepkisel bir duruşunun olup olmadığı, olmuş ise bu duruşun yerellik boyutu merak ediliyordu. Genel sekreterin bu sorularına ilgili milletvekillerince ne şekilde cevap verildiği hususunda bir bilgiye tesadüf edilememiştir.

İstişarenin Basındaki Yankısı

Mebus adaylarının ve ikinci seçmenlerin dahi son ana kadar haberinin olmadığı bu istişare uygulamasından basın ancak bir gün önce haberdar oldu. Gerek uygulama sürecinde ve gerekse de sonrasında bakıldığında basının, partiye yakın olsun olmasın, tümünün söz konusu istişareyi gayet olumladıkları, “demokrasi” ve “halk hâkimiyeti” adına bir “devrim” olarak niteledikleri, adeta “göklere çıkardıkları” tespit edilmektedir.⁵⁸ Nitekim bu noktada kendi ismi de Çankırı’da istişareye sunulan ve oylamada ikinci sırada yer alan *Yeni Sabah* gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın’ın “İntihabatta Yeni Bir İnkişaf Devresi” başlıklı yazısı zikre değer.⁵⁹ “Milli hâkimiyet rejimini karan Türk milleti bugün yüksek idealine doğru yeni bir adım atıyor..” diyerek yazısına başlayan Hüseyin Cahit, söz konusu istişarenin “halk hâkimiyeti” ve “hürriyet” yolunda “mesut bir teşebbüs” olduğunu ve bu teşebbüsün de tümüyle “Milli Şef İnönü”nün şahsından kaynaklandığını belirtiyor ve yazısına şöyle devam ediyordu:

“...İsmet İnönü hürriyete ve halk hâkimiyetine bu samimi hümet ve bağlılığı ile bütün memleketin kalbini cidden kazanmıştır.. Bizde tatbik edilen milli hâkimiyet rejimi nazariye itibarıyla noksanları haizdır. Fakat muhterem İsmet İnönü’nün son verdiği kararlar, intihabat usulünde ibdas ettiği yenilikle sabit oluyor ki, bu noksanlar tahakküm hırslarını hâkimi mutlak bir diktatörlüğe temel hizmet görmek için vaziyetten, iş ve fırsatlardan istifade eseri değildir; realitenin telkin ettiği zaruretlerdir... Şimdi ilk defa olarak müntehibisaniler kendilerine tahsis edilen sahada propaganda, emir, teşvik gibi âmillerden uzak bir halde

⁵⁸ Alkan, agm., s. 338.

⁵⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, “İntihabatta Yeni Bir İnkişaf Devresi”, *Yeni Sabah*, 23 Mart 1939, s. 1.

vicdanlarıyla baş başa reylerin kullantıyorlar. Bu rey verme salâhiyetini genişletmek artık bize kalmış bir iştir...”

Hüseyin Cahit gibi ismi yine istişare listesinde bulunan ve Ankara'daki oylamada 5. sırada yer alan Falih Rıfki Atay 23 Mart tarihli *Ulus*'taki yazısında⁶⁰ istişarenin “*halk idaresi?*” ve “*halk bakimiyeti?*” yolunda ciddi bir adım olduğunu ifade etmekte, bu yeni uygulamanın üç temel faydasından bahsetmekteydi: “*Bu istişarenin ilk faydası, bu vatandaşlara kendilerinin ihmal edilmemiş olduğu hoşnutluğunu vermek, ikinci faydası yeni Kamutay azalarını halk ile, halk işleri ve ihtiyaçları ile daha yakından alâkâlı olmaya sevk etmek, üçüncü faydası da halk idaresi mekanizmasının tekâmül istikametini tespit etmek...”* Falih Rıfki ertesi günkü yazısında ise yine aynı konuya temas etmekte, “*halk menfaati lehine*” olarak nitelediği bu uygulamadan ötürü “*Milli Şef*”e methiyeler düzmekteydi.⁶¹

İstişare uygulamasını olumlayan ve İsmet İnönü'yü yücelten sadece bu iki gazeteci değildi. İkdâm'da Ali Naci Karacan,⁶² Cumhuriyet'te Abidin Daver,⁶³ *Son Telgrafta* Etem İzzet Benice⁶⁴ ve Tan'da Sabiha-Zekeriya Sertel⁶⁵ çifti “*İsmet İnönü?*”, “*halk bâkimiyeti?*” ve “*halk idaresi?*” kelimelerini bir arada sıkça kullandıkları yazılarında artık yeni bir devrin açıldığını belirtmekte, İnönü'ye minnettarlık ifadeleri ve övgüler sıralamaktaydılar.

Sonuç

Neredeyse tüm tek parti yönetimlerinde olduğu gibi Türkiye'de de tek parti döneminde hemen her konuda karar alım süreçlerinde liderin/lider kadrosunun nihai belirleyici konumunda olduğu bir gerçektir. Bu durum bilhassa seçim süreçlerinde milletvekili adaylarının tespitinde daha belirgin biçimde görülmüştür. 1923-1938 dönemindeki tüm seçimlerde nihai karar verici konumundaki genel başkan/cumhurbaşkanı, genel başkan vekili/başbakan ve genel sekreterden oluşan üçlü bir karar alma mekanizması mebus adaylarını tespit etmiş ve adaylar halkın onayına sunulmuştur. Durum bu halde iken 1939 seçimlerinde bir ilke imza atılarak, ülkenin belli yerlerinde aday yapılması düşünülenler ikinci seçmenlerin beğenisine sunulmuş, parti yoklaması olarak nitelenebilecek bir uygulama hayata geçirilmiştir. Söz konusu yoklama sonuçları aday listelerinin oluşturulmasında büyük oranda göz önünde bulundurulmuştur.

⁶⁰ Falih Rıfki Atay, “Müntehiplerle İstişare”, *Ulus*, 23 Mart 1939, s. 1, 8.

⁶¹ Falih Rıfki Atay, “Parti Divanında”, *Ulus*, 24 Mart 1939, s. 1.

⁶² Ali Naci Karacan, “İkinci Müntehiplerle İstişarenin Manası”, *İkdâm*, 24 Mart 1939, s. 1, 3.

⁶³ “İkinci Müntehiplerle Temas”, *Cumhuriyet*, 23 Mart 1939, s. 2.

⁶⁴ Etem İzzet Benice, “Büyük Şef'in özü ve Eseri”, *Son Telgraf*, 26 Mart 1939, s. 1, 6.

⁶⁵ Sabiha-Zekeriya Sertel, “Demokrasiye Doğru İleri Bir Adım”, *Tan*, 24 Mart 1939, s. 1, 10.

Dolayısıyla bu şekilde CHP'de karar alma sürecinde ilk defa sınırlı da olsa parti tabanının görüşüne başvurmuş ve bu görüş büyük ölçüde listelere yansımış, parti içi demokrasiye yönelik bir deneme hayata geçirilmiştir.. Tabii burada partinin ikinci seçmenlerinin o yerin elit zümresinden oluştuğu gerçeğinden hareketle, bunların halkı, parti tabanını ne kadar temsil ettiği de sorgulanabilir. Ancak bir ilk olarak milletvekili aday tespitinde tepeden tabana değil, sınırlı da olsa tabandan tepeye doğru bir karar alma sürecinin hayata geçirilmesini olumlulamak gerekir. Seçimler sonrasında Mayıs ayındaki kurultayda vali-il başkanı uygulamasından vazgeçildiği, parti ile devletin ayrılmaya başladığı ve bu şekilde partinin yeniden kimlik bulmaya ve güç kazanmaya çalıştığı dikkate alınır, istişare uygulamasını bunun ilk adımı olarak da düşünmek mümkündür. Bununla beraber söz konusu uygulamayı dönemin gazetelerinin ifadesi ile “*halk hâkimiyet*”, “*hürriyet*” ve “*demokras*”nin tecellisi biçiminde fazla da yüceltmemek gerekir.

Kaynaklar

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Sürelî Yayınlar

1. Resmi Sürelî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Ayın Tarihi

2. Gazeteler

Açıkses

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Denizli

Haber

İkdam

Samsun

Son Posta

Son Telgraf

Türk Yolu

Ulus

Yeni Sabah

Yeni Gazete

Hatıralar, Tetkik Eserler, Makaleler

ALKAN Mehmet Ö. (2006) *Milli Şefli Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)*, Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı, Oğlak Yayınları, İstanbul.

AYDEMİR Şevket Süreyya (1985) *İkinci Adam*, c: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul.

C.H.F. *İntibap Yoklama Talimatnamesi* (1933) Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi (15 Teşrinievvel 1927'de İnikat Eden Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresinin 22Teşrinievvel 1927 tarihli İçtimanda Müzakere ve Kabul Edilmiştir) (1927)

C.H.F Nizamnamesi ve Programı (Fırkanın 10 Mayıs 1931'de toplanan üçüncü Büyük Kongresi tarafından kabul edilmiştir) (1931) T.B.M.M. Matbaası, Ankara.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi (Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Halk Fırkası Azaları Tarafından Bil-müzakere Heyet-i Umumiyesi 9 Eylül 1339 tarihinde Kabul Olunmuştur) (1339-1342) Ankara.

C.H.P. Tüzüğü (Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır Mayıs 1935), Ulus Basımevi, Ankara.

C.H.P Tüzüğü (26.12.938 tarihinde Üsnomnal toplanan Büyük Kurultay tarafından onaylanmıştır), Recep Usluoğlu Basımevi, Ankara.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı (İkinci Kanun 1939'dan 30 Haziran 1939 Taribine Kadar) (1940) C: 14, Zerbamat Basımevi.

DEMİREL Ahmet (2013) *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)* İletişim Yayınları, İstanbul.

DOĞAN Avni (1961) *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası...* Dünya Yayınları, İstanbul.

DUMAN Önder (2015) *Meşrutiyet'ten "Beyaz Devrim"e Canik-Samsun'da Seçimler ve Siyaset (1877-1950)*, Canik Belediyesi Kültür Yay., Samsun.

ERDEM Tarhan (1982) *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

GOLOĞLU Mahmut (2012) *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri (2002) *Politikada 45 Yıl*, İletişim, İstanbul.

- KOÇAK Cemil (2003) *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)* c: I, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KORALTÜRK Murat (1995) Sivas Kongresi'nden 12 Eylül 1980'e CHP Kronolojisi, *Tarih ve Toplum*, S: 141, s. 42-51.
- ÖZ Esat (1996) *Otoriterizm ve Siyaset Türkiye'de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- TUNCAY Suavi (2000) *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- URAN Hilmi (2007) *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- UYAR Hakkı (1999) *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul.
- UYAR Hakkı (2012) *100 Soruda Cumhuriyet Halk Fırkası Tarihçesi (1923-2012)*, Ankaha Yayınları, Ankara.
- UZUN Hakan (2010) Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX/20-21, s. 233-271.